

tures has only a few features of manifestation, in process of development it gets all large number of characteristic signs. This regulator defines individual specifics of actions, requirements and emotions of a baby, it defines process of creation by the child of own experience and knowledge, and finally, it defines all process of intellectual development. It is possible to call this regulator the strategy of intellectual development. It is explained by existence of such regulator the individual distinctions of development of kids, even those who are brought up and trained in one environment, at twins. Use of concept of "strategy of intellectual development" gives possibilities of a new explanation and studying of illegibility reasons of borders of psychological age, subjective specifics of manifestation of the leading activity and temporary difference of emergence of psychological new growths during the lytic and crisis periods at children of one age. Indicators of strategy of intellectual development of early age children are: existence of one or several kinds of activity to which a child gives preference before others during this period of the development; choice of the preferred subjects by means of what this activity is carried out; specifics of the preferred experimental actions thanks to which the preferred activity always proceeds as experimental; transfer features of a favourite kind of activity in new situations; complexity and variability of new tasks which a child gives to himself.

Keywords: the steam of consciousness, strategy of creative activity, the strategy of finding out of new decision, the strategy of mental development.

Отримано 7.12.2014

УДК 159.99

Гусєв Андрій Ігоревич

РОЗВИТОК ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Гусєв А. І. РОЗВИТОК ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ. В статті стверджується, що сучасні умови існування можна охарактеризувати як «нову повсякденність», визначальною характеристикою якої є високий рівень як зовнішньої, так і внутрішньої невизначеності практично у будь-якій соціальній чи особистісній системі. У зв'язку з цим розвиток та формування ТН у фахівців, чия діяльність передбачає роботу в умовах високого рівня невизначеності є надзвичайно актуальним та перспективним напрямком досліджень. Відповідно до чого виникають нові вимоги до підготовки психологів як до фахівців, здатних супроводжувати становлення особистості в невизначених умовах. Констатується, що зарубіжними та вітчизняними науковцями робляться чисельні спроби теоретичного осмислення та практичної розробки прийомів толерування невизначеності. Досліджується відповідний зарубіжний та вітчизняний досвід практичного навчання таких спеціалістів. Міститься докладний опис авторської тренінгової програми розвитку толерантності до невизначеності яка підтвердила свою ефективність під час багаторічного використання, та може бути задіяна у процесі підготовки майбутніх психологів. Програма базується на принципах особистісно-орієнтованого підходу до навчання майбутніх психологів, принципах екофасилітації П. В. Лушина та елементах технології «Відкритий простір» Харісона Оуена. В роботі надається теоретико-методологічне обґрунтування програми, та пропонуються засоби психодіагностичного контролю отриманих результатів.

Ключові слова: розвиток толерантності до невизначеності, навчання студентів-психологів, особистісно-орієнтований підхід.

Гусєв А. И. РАЗВИТИЕ ТОЛЕРАНТНОСТИ К НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ. В статье утверждается, что современные условия существования

можно охарактеризовать как «новую повседневность», определяющей характеристикой которой является высокий уровень как внешней, так и внутренней неопределенности практически в любой социальной или личностной системе. В связи с этим развитие и формирование толерантности к неопределенности у специалистов, чья деятельность предполагает работу в условиях высокого уровня неопределенности является чрезвычайно актуальным и перспективным направлением исследований. В соответствии с чем возникают новые требования к подготовке психологов как к специалистам, способным сопровождать становления личности в неопределенных условиях. Констатируется, что зарубежными и отечественными учеными делаются многочисленные попытки теоретического осмысления и практической разработки приемов толерирования неопределенности. Исследуется соответствующий зарубежный и отечественный опыт практического обучения таких специалистов. Содержится описание авторской тренинговой программы развития толерантности к неопределенности, которая подтвердила свою эффективность во время многолетних использования и может быть задействована в процессе подготовки будущих психологов. Программа базируется на принципах личностно-ориентированного подхода к обучению будущих психологов, принципах екофасилитации П. В. Лушина и элементах технологии «Открытое пространство» Харрисона Оуэна. В работе содержится теоретико-методологическое обоснование программы, и предлагаются средства психодиагностического контроля полученных результатов.

Ключевые слова: развитие толерантности к неопределенности, обучение студентов-психологов, личностно-ориентированный подход.

Постановка проблеми. Сучасні умови існування можна охарактеризувати як «нову повсякденність», визначальною характеристикою якої є високий рівень як зовнішньої, так і внутрішньої невизначеності практично у будь-якій соціальній чи особистісній системі [3]. У зв'язку з цим виникають нові вимоги до підготовки психологів як до фахівців, здатних супроводжувати становлення особистості в невизначених умовах. З огляду на це особливе місце серед особистісних якостей майбутнього психолога займає толерантність до невизначеності, яка в широкому розумінні має ознаки умови, процесу та механізму реалізації психологічної допомоги фахівцем-психологом [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку толерантності до невизначеності (далі – ТН) у фахівців різного профілю цікавить західних дослідників вже досить тривалий час. Так автори статті «Взаємовідносини між толерантністю до невизначеності та потребою у структурованні курсу» [12] вказують на наявність значущої негативної кореляції між рівнем ТН та рівнем тривоги, та звертають увагу на той факт, що ТН може бути важливою змінною у навчанні, оскільки добра орієнтація студентів у неструктурованих елементах навчального курсу не тільки сприяє розвитку критичного мислення, але і привчає їх до складності оточуючого світу.

Слід зазначити, що питання набуття ТН активно дискутуються у зв'язку із спробами навчання студентів різних спеціальностей шляхом опанування невизначеністю. В подібних дослідженнях розглядаються як конкретні методики опанування невизначеністю, так і питання зміни теоретичних та методологічних підходів до навчання. Так у праці Уїльяма Оуэна та Роберта Свіні [14] здійснюється спроба оцінити вплив рівня невизначеності завдання та особистісного рівня ТН на якість виконання цього завдання, навчання в цілому та задоволення досягнутими результатами у студентів, які навчаються

за спеціальність «Інформаційні технології». Автори зазначають, що контроль та регулювання ступеня невизначеності у завданнях можуть мати позитивний вплив на процес навчання. Визначення рівня ТН у студентів може сприяти правильному підбору творчих груп. Також висловлюється припущення, що контрольована зміна рівня невизначеності в учбових завданнях може сприяти підвищенню у студентів рівня ТН, чи засвоєнню ними індивідуальних стратегій подолання невизначеності.

Стаття Ненсі Хабер [13] присвячена опису нового типу підготовки керівників, в ході якого студенти в процесі складання та виконання класних проектів мають можливість опанувати новий тип знань, які представляють багатий контекст для навчання ТН.

Стаття Й. Л. Віссер [15] присвячена теоретичним та методологічним проблемам введення елементів невизначеності у навчальні програми. В ній авторка розмірковує не лише про змінення та переробку конкретних навчальних моделей та підходів, але і веде мову про зміну власне самої культури викладання з метою створення навчальної атмосфери, яка сприяла розвитку у студентів ТН.

Російський дослідник Д. О. Леонтєв зазначає принципову можливість розвитку позитивного ставлення до невизначеності: «Суть такого ставлення в тому, щоб відмовитися від дитячої ілюзії стабільності та однозначності картини світу і виробляти більш дорослу позицію прийняття невизначеності, іншою стороною якої виступає виявлення нових можливостей. Зростання толерантності до невизначеності виявився одним з найбільш універсальних наслідків роботи в екзистенціальних життєтворчих майстерень, що проводилися автором даної статті [Леонтєв, Міюзова 2013]. В результаті зміни ставлення до невизначеності вона перестає бути якимось жупелом, чимось, чого треба боятися і від чого треба бігти, а починає приносити людям задоволення, вони стають здатні відчувати від цього позитивні емоції. По суті справи, ставлення до невизначеності - таке ж, як і до будь-якої іншої стихії» [8].

Українські науковці під керівництвом П. В. Лушина розробляють проблеми розвитку ТН в рамках дослідження особистісно-орієнтованих підходів до підготовки майбутніх психологів в екофасилітаційній парадигмі: «У процесі підготовки / підвищення кваліфікації фахівця ми виходимо з ідеєю про те, що доросла людина у необхідній і достатній для себе мірі має здатність «толерувати невизначеність» або творчо переходити мало структуровані ситуації життя. Найчастіше ця здатність дійсно залишається прихованою від свідомості суб'єкта. При чому розкрити її в готовому вигляді не представляється можливим: ніхто, крім суб'єкта, не є кращим експертом його життя. Психолог / педагог-екофасилітатор може тільки сприяти слухачеві в усвідомленні цієї здатності спонтанно долати перехідні періоди» [10, с. 15].

Мета статті. Здійснити огляд зарубіжного та вітчизняного досвіду навчання фахівців яким доводиться працювати в умовах високого рівня невизначеності. Представити теоретико-методологічне обґрунтування та змістове наповнення тренінгової програми розвитку толерантності до невизначеності у студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програма розвитку толерантності до невизначеності у студентів-психологів побудована у формі серії тренінгових занять, в основу розробки яких покладені наступні методологічні підходи та принципи:

- особистісно-орієнтований підхід до навчання майбутніх психологів [10];
- принципи екофасилітаційної взаємодії П. В. Лушина [9];
- принципи та закони технології «Відкритий простір» Харісона Оуена [11].

При розробці змістового наповнення тренінгової програми ми спирались на: елементи програми тренінгу з розвитку життєстійкості С. Мадді [7]; вправи, розроблені нами для музикотерапевтичних занять з особами, що перебувають у місцях позбавлення волі [5]; авторський набір моделюючих невизначену ситуацію вправ та завдань. Базовий варіант програми був розроблений в ході виконання нами дисертаційного дослідження на тему «Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості» [4]. Програма тренінгу доопрацьовувалась в ході її п'ятирічного використання при проведенні занять зі студентами-психологами. За цей час загальна вибірка учасників тренінгу склала близько 350 осіб.

Програма розрахована на проведення занять у групі від 12 до 15 осіб.

Враховуючи специфіку особистісно орієнтованого підходу до побудови програми, однією з обов'язкових вимог до підбору учасників тренінгової групи є присутність в ній осіб з різними рівнями сформованості показників толерантності до невизначеності (далі – ТН). В зв'язку з чим обов'язковою умовою для учасників тренінгу є проходження діагностичного обстеження на рівень сформованості ТН за допомогою методик С. Баднера (адаптація Г. У. Солдатової та інш.) що вимірює емоційно-оцінну складову феноменологічного поля ТН та Д. Маклейна (адаптація О.Г.Луковицької) – вимірює діяльнісно-смыслову складову. [1]. Отримання данні також можуть бути використані для контролю за ефективністю тренінгових занять у випадку проведення «вихідної» діагностики рівня сформованості ТН у учасників тренінгу.

Програма розрахована на три комплексних восьмигодинних заняття.

Оскільки *головною метою* тренінгу є розвиток толерантності до невизначеності у студентів-психологів шляхом усвідомлення учасниками власних стратегій поведінки та психоемоційного стану в невизначених ситуаціях, то між заняттями необхідно витримувати кількадеденну паузу для повноцінного осмислення набутого досвіду.

Перше заняття присвячено виконання традиційних процедур знайомства, презентацій себе та з'ясування очікувань учасників. Потім робота сконцентрована на різноманітних аспектах розуміння учасниками групи феномену невизначеності, та акумулюванні досвіду їхньої взаємодії з цим феноменом (стратегій поведінки у ситуаціях невизначеності).

Друге заняття спрямоване на моделювання та програвання різних за причинами виникнення ситуацій невизначеності: від невизначеності, яку створює великий потік інформації та тієї яка виникає при використанні імовірностних підходів до прийняття рішення та здійсненні вибору, до ситуації вибору професії, та невизначеної тривалості власного життя.

Третє заняття присвячено вправам, спрямованим на розвиток спонтанності у поведінці, емоційних реакціях та тілесних рухах, а також вправам, спрямованим на гумористичне переосмислення проблем, що виникають у кризових ситуаціях, пов'язаних з невизначеністю.

Кожне заняття завершується процедурою отримання «зворотного зв'язку» від учасників групи.

Далі ми представимо опис найбільш цікавих з погляду висвітлення динаміки групового процесу результатів, та проілюструємо їх описом вправ та завдань які можуть бути запропоновані до виконання учасникам тренінгу.

В ході *першого заняття* після процедури знайомства та з'ясування очікувань, для обговорення учасниками групи у якості правил взаємодії в умовах невизначеності пропонуються «Чотири Принципи» та «Один Закон» з технології «Відкритий простір» Харісона Оуена. У скороченому вигляді сутність цих принципів зводиться до наступних положень: Хто б не прийшов, це потрібні люди. Щоб не відбулося, це повинно було трапитись. Колиб це не розпочалось, це правильний час. Коли воно закінчується, воно закінчується. Закон наголошує, що кожен індивід має дві ноги, та має бути готовим до їх використання. Після обговорення сутності цих положень та їх розуміння учасниками групи, пропонується виконати вправу «Хлопки по колу», яка дозволяє у найбільш простий спосіб змодельювати ситуацію невизначеності. Після обговорення вражень від виконання вправи кожному з учасників пропонують дати письмову відповідь на п'ять запитань стосовно власного розуміння поняття «невизначеність», причин виникнення таких ситуацій, власного ставлення до ситуації невизначеності, емоційних реакцій на такі ситуації та власних стратегій поведінки в них. Після заповнення учасники відкладають аркуші та знов виконують один з варіантів вправи «Хлопки по колу». Після чого знов повернуться до редагування та доповнення власних відповідей. Ця процедура повторювалась кілька разів. Після чого учасники озвучують в режимі фасилітації свої відповіді.

Під невизначеними ситуаціями переважна більшість учасників розуміє ситуації *відсутності або наявності варіантів здійснення вибору, прийняття рішення, нестачі або надлишку інформації, сумніву та непередбачуваності*. Серед причин виникнення таких ситуацій називають: відсутність впевненості у тому, що буде зроблений вірний вибір, брак часу, відсутність засобів впливу на ситуацію, відсутність досвіду вирішення таких ситуацій, відсутність розуміння та підтримки, значущість результатів вибору. А також, *наявність внутрішнього конфлікту, відсутність мети та відсутність сенсу життя*.

Слід звернути увагу на те, що вже на етапі первинного усвідомлення власних стосунків з невизначеністю учасники групи вказують на *сміслові причини* виникнення невизначених ситуацій та пов'язують такі ситуації з поняттям *кризи*, таким чином забезпечуючи собі автоматичний вихід на рівень відповідної проблематики, пов'язаної з екофасилітативними механізмами особистісного зміння.

Як правило спектр думок, щодо ставлення учасників групи до ситуації невизначеності охоплює усі можливі варіанти від різкого неприйняття подіб-

них ситуацій до зацікавленості та отримання насолоди від перебування у них. Присутні також ставлення до подібних ситуацій як до життєвого уроку, нейтральне, та як до можливості «відкрити для себе щось нове». Загалом, як можна очікувати, кількість негативних оцінок переважає приблизно у відношенні 2 до 1.

Амплітуда емоційних реакцій на факт перебування у ситуації невизначеності також представлена практично усім спектром можливих проявів, від почуття азарту до проявів депресивного стану. Перелічують також: страх, хвилювання, сумніви, дискомфорт, скутість, важкість, розчарування у собі і таке інше. Але, на відміну від висловленого ставлення до ситуації невизначеності емоційне реагування на неї є переважно негативним.

Серед засобів та стратегій вирішення таких ситуацій учасники перелічують: вміння «відпустити ситуацію», максимальне ознайомлення з ситуацією, відкладання вирішення ситуації на потім («на ранок»), звертання за порадою до оточуючих та фахівців, самостійний пошук виходу з ситуації, знаходження причини виникнення ситуації, інтуїтивне її вирішення, ухиляння від її вирішення, звертання до психостимулюючих засобів (алкоголь, наркотики, паління).

Далі робота може бути спрямована на усвідомлення в процесі обговорення власної моделі взаємовідносин з ситуацією невизначеності, та визначенні найбільш ефективних стратегій опанування такими ситуаціями.

Слід також звернути окрему увагу на те, що у випадку висловлювання усвідомлюваного ставлення до ситуації невизначеності учасники групи демонструють вищий рівень толерантності до таких ситуацій, ніж при описі власних емоційних реакцій на факт перебування в них.

Друге заняття присвячене моделюванню ситуацій невизначеності, усвідомленню власного досвіду перебування в таких ситуаціях, та опанування ефективними стратегіями їх вирішення. Основними техніками, що використовуються у процесі заняття є: адаптована до потреб нашого дослідження техніка «Реконструкція ситуацій» з програми тренінгу з розвитку життєстійкості С. Мадді. «При використанні цієї техніки акцент робиться на уявленні та вирішенні проблеми. Визначаються ситуації, що сприймаються як стресові (у нашому випадку – невизначені/кризові); кризові обставини розглядаються у розгорнутій перспективі. У процесі реконструкції ситуації учасник дізнається про те, що він формує латентні припущення, які визначають наскільки обставини сприймаються ним як стресові (невизначені) і які кроки можуть полегшити ситуацію. В рамках реконструкції ситуації також використовувалось уявлення кращих та гірших альтернатив ситуації» [7, с. 23]; Використовується також техніка драматизації ситуації яка полягала в тому, що учасники в ролях розігрують запропоновані ними невизначені ситуації. У якості розминки та ігрових пауз використовуються різноманітні ігрові та музикотерапевтичні вправи, які спрямовані на моделювання невизначених ситуацій.

Сюжети ситуацій, запропоновані учасникам групи до вирішення у якості невизначених, зводились до кількох варіантів: вибору між батьками в разі розлучення; вибору місця роботи та проживання в разі, якщо одному з членів ро-

дини запропонували вигідний контракт у іншій країні; вибору місця навчання; вибору нареченого та повернення до партнера з яким раніше розійшлися.

В процесі реконструкції, програвання та обговорення ситуацій учасники визначають ряд особистісних якостей, які сприяють більш успішному опануванню ситуацій невизначеності. Як правило, це здатність до імпровізації, спонтанність, здатність до фантазування, здатність до ігрових форм поведінки («акторство»), творчий підхід до вирішення проблеми.

Серед стратегій поведінки, які полегшують перебуванню у невизначених ситуаціях виділяють: намагання проаналізувати причини виникнення ситуації, вміння наповнити час очікування якимись діями, що будуть відволікати від ситуація, або, навпаки допомагати концентруватись на її вирішенні, різноманітні прийоми зняття емоційного напруження від проявів агресії та змінення оточення до намагання виговоритись; використання досвіду інших людей, заняття яким-небудь різновидом творчості, намагання не залишатися з ситуацією наодинці, вміння досягати стану «базового спокою».

Трете заняття спрямоване на розвиток спонтанності у поведінці, емоційних реакціях та тілесних рухах, а також вправам, спрямованим на гумористичне переосмислення проблем, що виникають у кризових ситуаціях, пов'язаних з невизначеністю.

У якості базових використані музикотерапевтичні вправи, спрямовані на розвиток спонтанності та здатності до імпровізації. Серед них: ритмічна імпровізація з використанням фольклорних та дитячих музичних інструментів (сопілки, тарілки, дрімби, маракаси, свістульки і таке інше.); вільні танцювальні імпровізації та вільні рухи під різножанровий музичний супровід (використовуються твори класичного, естрадного та фольклорного жанрового спрямування, більшість з яких мають нетанцювальний характер); слухання музичних творів. Серед останніх слід звернути особливу увагу на фортепіанне виконання другої частини Сонати №2, Сі-бемоль мінор Фредеріка Шопена («Поховальний марш») під час прослуховування якої учасникам пропонується «зустрітись» з невизначеністю тривалості власного життя.

Потім учасники заняття ознайомлюються з кількома афоризмами зі збірки «Суб'єктивності» [6] в яких надано приклад іронічного переосмислення кризових ситуацій життя. Після обговорення змісту цих афоризмів учасникам пропонується спробувати аналогічним чином осмислити важливі категорії та поняття з власного життя серед яких ними були виділені: історія, право, сміх, упевненість, нахабність, порада, життя, задоволення, смерть, дружба, родина, ненависть, заздрість, професія.

На завершальному етапі заняття ведучій отримує зворотній зв'язок з приводу того, наскільки в ході занять справдилися очікування учасників, та яким чином ці заняття вплинули на їх ставлення до невизначених ситуацій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи те, що ТН є однією з основних властивостей особистості, що забезпечує її успішне функціонування в сучасному світі, ми можемо констатувати, що розвиток та формування ТН у фахівців, чия діяльність передбачає роботу в умовах високого рівня невизначеності є надзвичайно актуальним та перспективним напрямом.

ком досліджень. Зарубіжними та вітчизняними науковцями робляться багато чисельні спроби теоретичного осмислення та практичної розробки прийомів толерування невизначеності. Представлений у роботі авторська програма розвитку ТН у студентів-психологів підтвердила свою ефективність під час багаторічного випробування, та може бути використана у процесі підготовки майбутніх психологів. У подальшому зміст програми може бути удосконалений та розширений за рахунок досвіду її використання різними фахівцями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусев А. И. К проблеме измерения толерантности к неопределенности / А. И. Гусев // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 21-28.
2. Гусев А. И. Развитие социальной и личностной идентичности лиц с остаточными явлениями ДЦП / А. И. Гусев // Актуальні проблеми психології. Т. 3. Консультативна психологія і психотерапія : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, З. Г. Кісарчук. – Ніжин : МІЛАНІК, 2007. – Вип. 4. – С. 132-139.
3. Гусев А.И. Толерантность к неопределенности и «новая повседневность» // Экофасилитация: самоучитель для взрослых / [Гусев А. И., Догадов Я.А., Зернова Н.В., Крымлова Ю.М., Олифира С.А., Хилько С.А., Шевченко С.В. и др.] : под ред. П.В. Лушина, Я.В. Сухенко. – Киев, 2013. – С. 143-147
4. Гусев А.И. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук : спец.19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А. І. Гусев. – Одеса, 2009. – 20 с.
5. Гусев А. И. Музыка за ґратами / А. И. Гусев // Наука і освіта. – 2004. – № 8-9. – С. 86-87.
6. Гусев А. Суб'єктивності. / Гусев А. – Кировоград, 2000. – 45 с. – Режим доступу : <http://institut.smysl.ru/article/gusev.php>
7. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – М. : Смысл, 2006. – 63 с.
8. Леонтьев Д. А. Вызов неопределенности как центральная проблема психологии личности/ Д. А. Леонтьев // Психологические исследования. - 2015. - Т. 8, № 40. С. 2-6. – Режим доступу : <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n40/1110-leontiev40.html>
9. Лушин П.В. Экологичная помощь личности в переходной период: экофасилитация [Текст] : Монография / П.В. Лушин. – Киев, 2013. – 296 с.
10. Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти : посібник / П.В.Лушин, Н.Ю.Воляннюк, О.В.Брюховецька, А.І.Гусев, Я.Л.Катюк, В.І.Карамушка, Л.А.Інжієвська ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2014. – 369 с. Режим доступу : <http://lib.iitta.gov.ua/8318/> – Назва з екрану.
11. Оуэн Х. Краткое руководство по Технологии «Открытое Пространство» [Электронный ресурс] / Харрисон Оуэн ; пер. Е. Марчук. – Режим доступу : <http://www.openspaceworld.ru/links-rus.html>. – Назва з екрану.
12. DeRoma V. M. The relationship between tolerance for ambiguity and need for course structure / V. M. DeRoma, M. M. Kanetra, M. L. Kessler // Journal of Instructional Psychology. – 2003. – June.
13. Huber N. An experiential leadership approach for teaching tolerance for ambiguity / N. Huber // Journal of Education for Business. – 2003. – Sept.–Oct. – Vol. 79. – P. 52(4).

14. *Owen W.* Ambiguity tolerance, performance, learning, and satisfaction : a research direction / W. Owen, R. Sweeney // *The Proceedings of ISECON.* – San Antonio, 2002. – Vol. 19. – P. 242.
15. *Visser M.* “Inverted Commas” : a critical reflection on ambiguity in the context of HIV/AIDS [Електронний ресурс] / M. Visser. – Режим доступу : <http://www.learndev.org/ambiguity.html>. – Назва з екрану.

REFERENCES TRANSLITERATED

1. *Gusyeв A. E.* K problemye izmyereniya tolyerantnosti k nyeopryedyelyennosti / A. E. Gusyeв // *Praktichna psikhologiya ta sotsialina robota.* 2007 – No. 1 - S. 21-28.
2. *Gusyeв A. E.* Razvitiye sotsialnoi e lichnostnoi idyentichnosti litc s ostatochnymi yavlyeniyami DTsP / A. E. Gusyeв // *Aktualini problemy psikhologii.* T. 3. Konsulativna psikhologiya ta psikhoterapiya: Zb. nauk. pr. institutu psikhologii im. G. S. Kostyuka APN Ukraїni / Za Red. S. D. Maksimyenka and Z. G. Kisarchuk. - Nijin: MILANIK, 2007. – VIP. 4. S. 132-139.
3. *Gusyeв A.E.* Tolyerantnost k nyeopryedyelyennosti e «Novaya povsyednyevnost»// *Ekofasilitatsiya: samouchityel dlya vzroslykh* / [Gusyeв A. E., Dogadov Ya.A., Zyernova N.V., Krymlova Yu.M., Olifira S.A., Khiliko S.A., Shevchenko S.V. E Dr.]: Pod Red. P.V. Lushina, Ya.V. Sukhyenko. – Kiev, 2013. – S. 143-147
4. *Gusev A. I.* Muzika za gratami / A. I. Gusev // *Nauka ta osvita.* – 2004. – № 8-9. – S. 86-87.
5. *Gusyeв A.* Subiyektivnosti. / Gusyeв A. – Kirovograd, 2000. – 45 s. – Profiles dostupu: <http://institut.smysl.ru/article/gusev.php>
6. *Lyeontiyev D. A.* Test jiznyestoikosti / D. A. Lyeontiyev, F. E. Rasskazova. – M. : Smysl, 2006. – 63 s.
7. *Lyeontiyev D. A.* Vyzov nyeopryedyelyennosti kak tsyentralinaya problemya psikhologii lichnosti / D. A. Lyeontiyev // *Psikhologicheskiye isslyedovaniya.* – 2015. – T. 8, No. 40. С. 2-6. – Profiles dostupu: <http://psystudy.ru/index.php/num/2015v8n40/1110-leontiev40.html>
8. *Lushin P.V.* Ekologichnaya pomosh lichnosti v pyeryekhodnoi pyeriod: ekofasilitatsiya: Monografiya / P.V. Lushin. – Kiev, 2013. – 296 s.
9. Osobistisno orientovana pidgotovka maibutnikh psikhologiv y sistyemi pislyadiplomnoї pyedagogichnoї osviti: posibnik / P.V.Lushin, N.Yu.Volyanyuk, O.V.Bryukhovetsika, A.I.Gusev, Ya.L. Katyuk, V.I. Karamushka, L.A.Injievtsika; NAPN Ukraїni, in Un-t myenyedj. osviti. – K., 2014. – 369 s. Profiles dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/8318/> – Nazva h yekranu.
10. *Owen H.* Kratkoye rukovodstvo Po Technology 'Otkrytoye Prostranstvo' Yelyektronnii Resources / Harrison Owen; Per. E. Marchuk. – Profiles dostupu: <http://www.openspaceworld.ru/links-rus.html>. – Nazva h yekranu.
11. *DeRoma V. M.* The relationship between tolerance for ambiguity and need for course structure / V. M. DeRoma, M. M. Kanetra, M. L. Kessler // *Journal of Instructional Psychology.* – 2003. – June.
12. *Huber N.* An experiential leadership approach for teaching tolerance for ambiguity / N. Huber // *Journal of Education for Business.* – 2003. – Sept.–Oct. – Vol. 79. – P. 52(4).
13. *Owen W.* Ambiguity tolerance, performance, learning, and satisfaction : a research direction / W. Owen, R. Sweeney // *The Proceedings of ISECON.* – San Antonio, 2002. – Vol. 19. – P. 242.
14. *Visser M.* “Inverted Commas” : a critical reflection on ambiguity in the context of HIV/AIDS [Електронний ресурс] / M. Visser. – Режим доступу : <http://www.learndev.org/ambiguity.html>.

Gusiev A. I. DEVELOPMENT OF TOLERANCE FOR AMBIGUITY AT STUDENTS PSYCHOLOGISTS. This article argues that contemporary conditions of existence can be characterized as a "new daily", the defining characteristic of which is the high level of both external and domestic uncertainties in any social or personal system. In this regard, the development and formation of tolerance for ambiguity among professionals whose work involves working in a high level of uncertainty is extremely important and promising area of research. Whereby there are new requirements for training of psychologists as professionals able to accompany the formation of the person in the uncertain environment. It is noted that the foreign and domestic scientists made numerous attempts to conceptualize and develop practical methods tolerance of uncertainty. The article provided an overview of international and domestic experience in the practical training of professionals whose work involves working in a high level of uncertainty. Contains a detailed description of the training program of tolerance for ambiguity based on the principles of personality-oriented approach to teaching future psychologists, principles of ekofacilitation interaction by PV Lushin and "Open Space" technology by Harrison Owen. The paper presents the theoretical and methodological basis of the program, and offers a means of psychodiagnostic control of the results.

Keywords: development of tolerance for ambiguity, teaching students of psychology, personality-oriented approach.

Отримано 02.02.2015

УДК 159.92

Дмитріюк Наталія Степанівна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕПРИВАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Дмитріюк Н. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ДЕПРИВАЦІЇ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ. Публікація присвячена проблемі аналізу феномена психічної депривації у психологічній науці. Зокрема, у статті розглядаються теоретичні дослідження наукових підходів щодо розуміння проблеми психічної депривації, її причин, а також психологічних чинників її виникнення. Розкрито та описано специфіку та психологічні особливості феномену психічної депривації. Показано, що депривація становить особливу небезпеку у середовищі життєдіяльності сучасної людини. Представлено саморуйнування як найнебезпечнішу деприваційну деформацію особистості. Симптомами саморуйнування є зростання злочинності та наркоманії, суїцидних спроб і самогубств. У статті здійснено історичний аналіз проблеми психічної депривації. У статті проаналізовано та виокремлено чотири періоди у розвитку проблеми депривації: емпіричний, мобілізуючий, критичний та експериментально-теоретичний. Автором представлено основні види депривації. Усі види депривації несуть пагубні наслідки. Причина виникнення депривації ґрунтуються на тому, яка психічна потреба обирається за базову. Показано, що чинниками психічної депривації у дитячому віці є форми порушення зв'язку із специфічним стимулюючим середовищем: ізоляція та сепарація. Позбавлення любові, сімейного піклування, негативний ранній досвід емоційних взаємостосунків із значущими близькими сприяють появі у дитини різноманітних відхилень її психічного та особистісного розвитку. Зазначено, що сучасний етап у дослідженні проблеми психічної депривації має важливу практичну цінність та не є завершеним і стійким. Депривація створює обмеження для входження особистості в соціум, у соціальне оточення, зумовлює побудову неадекватних моделей міжособистісного спілкування, знижує активне ставлення до життя. Психічна депривація сприяє появі різноманітних відхилень, порушує психічний та особистісний розвиток.